

vota. Nasuprot tome nastoji on dokazati, da se to shvaćanje, koje je tobože već tako staro, počinje gubiti. Poradi toga se kod njega opaža težnja, da dokazivanjem, kako nestaje starih dobrih običaja, podjedno dokaže, kako se u narodu gubi pravni život, koji bi odgovarao njegovu shvaćanju, u opće kako se u narodu gubi svaki pravni život.

Posve je prirodno, da ovakovo dokazivanje samoj stvari mnogo škodi; a škodi i narodu, kod koga se ovako tobože svaki samostalni pravni život gubi. Stranci, koji čitaju ovakovo opisivanje i dokazivanje, dolaze nehotice do uvjerenja, da se tu radi o narodu, koji se kroz vijekove i vijekove nije u kulturi ni za korak pomaknuo, o narodu, koji treba iz vana ljudi, da ga prosvijetle.

Uza sve to mora se priznati, da je Bogišić vrlo dobro proučio pravni život naroda, te je taj pravni život potpuno upoznao. Zato je i mogao sastaviti zakonik, koji odgovara pravnoj svijesti naroda i koji je svojom originalnošću i načinom, kojim je bio sastavljen, zadivio sav učeni svijet. O rijetko kojem zakoniku pisalo se je toliko, koliko o Bogišićevom imovinskom zakoniku za kneževinu Crnu goru. Rijetko je koji zakonik došao toliko na glas, koliko ovaj.

2. Dr. Marijan Derenčin.

NAPISAO DR. FRAN VRBANIĆ.

Teška je dužnost, koju mi namijeniše drugovi, kad me pozvaše, da u anale naše Akademije napišem spomen-list našem članu dopisniku Marijanu Derenčinu, mužu, koji je preko tri decenija u domovini stajao na poprištu političke borbe i u toj borbi godine i godine kolo

J. Marija Berenting

vodio srcem i umom, riječju i perom. Kako sam i sâm stajao u vrtlogu te borbe, do godine 1883. kao politički mu protivnik, a od onda u istom taboru kao sudrug njegov, mogao bih u tom poslu i protiv svoje volje lako biti pristran i rad Derenčinov prikazati u svijetlu one stranke, koju smo obojica svim žarom naše duše i u najtežim njezinim dnevima podupirali u njezinoj patriotskoj borbi bez brige na navale, koje su s desna i s lijeva padale na naše glave. To niti mogu niti kanim učiniti u spisu Akademije, u kom stranačka strast ne smije naći ni zagovora ni prigovora. Baš u tom i jest sva težina zadatka moga; jer tko je poznao pokojnoga Marijana, mogao se je uvjeriti, kako je sve njegovo biće bilo prožeto političkom mislju. On se je osjećao političkim čovjekom ne samo onda, kad je pun sarkazma i humora u saboru pobijao svoje protivnike, nego i onda, kad je u sudnici sjajnom dijalektikom obarao navode državnoga odvjetnika; on, koji je kao duhovit i uman publicista svojim novinarskim člancima znao osupnuti i razoružati svoje protivnike, nije zaboravio svojih političkih načela ni onda, kad je svojim umnim silama htio da posluži nauci i znanosti; on, koji je imao dara i velike spremne za lijepu knjigu i umjetnost, bacio se je i na to polje, ali su njegove drame posve prožete političkim tendencijama; on, koga su morile tolike brige i skrbi privatnoga i obiteljskoga života, nije ni u najtežim danima sustao u političkom svom radu, već je uza sve to bio prvi na poslu, kad je trebalo zborom i tvorom, riječju i perom pokrenuti ili voditi političku akciju. Ali uza sve to ne samo da se može, nego se upravo i mora u analima naše Akademije govoriti o Derenčinovu radu, jer ako kroz cijeli taj rad sad više sad manje i proviruje politička žica, ipak taj rad nije bio samo odraz njegova živoga tempe-

ramenta i njegovih prirodnih sposobnosti, nego i plod njegove opsežne naobrazbe, njegove duboke erudicije na području pravne nauke, njegova svestranoga poznavanja i proučavanja pravnih pojava kod svih kulturnih naroda, pa dubokoga filozofskoga razmišljanja i primjenjivanja na prilike u vlastitoj domovini. Zato i jest njegov životopisac u „Mjesečniku“ hrv. pravničkoga društva prof. dr. J. Šilović mogao ustvrditi, da je Marijan Derenčin na znanstvenom, zakonodavnom i forenzičkom polju stvorio djela neprolazne vrijednosti; zato dolikuje i Akademiji, da se ne obazirući se na njegovo stranačko-političko stajalište sjeti muža, koji je na polju pravne nauke radio neumorno već onda, kad je to polje u Hrvatskoj bilo posve neuzorano, i kad su se tek amo tamo javljali pojedinci u ozbiljnoj nakani, da u toj zemlji „juristâ i odvjetnikâ“ pridignu hrvatsku pravnu knjigu na znanstvenoj podlozi. Derenčin je u toj struci bio ne samo jedan od najtemeljitijih i najpreparnijih, nego i najplodniji.

Marijan Derenčin starinom iz Istre rodio se je u gradu Rijeci 24. septembra 1836. od oca Pavla Antuna i matere Julijane rođene Milić. Početne škole i gimnaziju polazio je na Rijeci, a školske godine 1852/3. prešao je u gimnaziju zagrebačku, u sedmi razred, otkuda se je opet vratio u riječku gimnaziju, gdje je g. 1854. načinio ispit zrelosti. U bečkom sveučilištu slušao je nauke pravo-i državoslovne, te je ovdje 26. juna 1860. promoviran na čast doktora prava. Nakon svršenih nauka stupio je u odvjetničku kancelariju jednoga od najvršnjih tadanjih riječkih odvjetnika i odlučnoga hrvatskoga patriote Faustina Suppea. Kako su baš u to doba obustavom apsolutizma i uvedenjem ustavnoga života i u Hrvatskoj nastale posve nove prilike u našem javnom životu, i kako se je napose u gradu Rijeci podigla živa

agitacija protiv Hrvatske, a hrvatska se stranka u tom gradu upustila u otvorenu borbu s protivnicima hrvatske misli i pripadnosti ovoga grada kraljevini Hrvatskoj, nije čudo, da se je i naš Marijan, pun rodoljubnoga žara i osjećaja, stavio u službu hrvatske narodne misli i sa svom žestinom svoga temperamenta upleo u političku borbu, u kojoj je doskora stupio u prve redove, a nije u njoj sustao sve do kraja svoga života.

Hrvatski rodoljubi upoznavši doskora njegove umne sposobnosti, njegovu okretnost i marljivost, izabraše ga u prvoj skupštini županije riječke držanoj god. 1861. jednoglasno podbilježnikom županije. No već g. 1863. odreče se Derenčin ove službe i primi mjesto kr. javnoga bilježnika za grad Rijeku: ali kad je u ovom gradu kraljevskom odredbom od 28. jula 1870. uveden tako zvani provizorij, i kad je napose g. 1871. oduzeta Hrvatskoj svaka ingerencija na teritorij grada Rijeke i za pravosuđe, a mađarsko se sudstvo počelo ovdje namještati, tada se je i Derenčin odrekao javnoga bilježništva za ovaj grad i dobio g. 1873. pravo odvjetovanja i mjesto kr. javnoga bilježnika za županiju riječku sa sjedištem u istom ovom gradu.

Već po ovom svom zanimanju morao je Derenčin dolaziti u sve češći i uži saobraćaj s narodom hrvatskoga Primorja. Ovaj saobraćaj još je više podupirala njegova živa čud, njegova okretnost, njegov patriotizam i njegovo revno zanimanje za javne poslove domovine. Nije stoga čudo, da su naši Primorci vazda i u prvom redu mislili na našega Marijana, kad se je god radilo o izborima bilo za županijsku skupštinu bilo za sabor. Tako su se već g. 1861., kad su se nakon apsolutizma prvi put imali u gradu Rijeci provesti izbori za hrvatski sabor, riječki rodoljubi bavili oko Marijana Derenčina. No kako je grad Rijeka zaključio, da ne će slati svojih

zastupnika u hrvatski sabor, i kako su Riječani tu odluku gradskoga svoga zastupstva i činom proveli, nije Derenčin došao do toga, da u hrvatskom saboru vrši službu narodnoga zastupnika. Od 1222 izbornika došlo ih je na biralište 870, od kojih je 840 glasovalo sa „nessuno“, a samo tridesetorica imenom. Ova tridesetorica izabraše četiri zastupnika i četiri zamjenika; među ovima posljednjima bio je i Derenčin. Poput ostalih odreče se i naš Marijan prava, da bude zastupnik, izjavivši pismenom porukom hrvatskomu saboru, „da ne može primiti povjerene mu časti, jer se je tako golema većina izbornika odrekla glasovanja“. Kod slijedećih izbora za sabor, koji se je sastao g. 1865., počastiše ga hrvatski Primorci opet svojim povjerenjem; no njegova mladenačka čednost nije mu uza sve njegove sposobnosti dopuštala, da se u tom zasjedanju bilo u kojem smjeru istakne. Zato ga za čitavoga saborskoga zasjedanja ne vidimo među govornicima. I godine 1868. povjeren mu je saborski mandat; ali kako je pripadao onoj političkoj stranci, koja nije priznavala zakonitosti onoga sabora, koji se je sastao na temelju oktroiranoga izbornoga reda, to je sa svojim drugovima već u četvrtoj saborskoj sjednici uz protest istupio iz sabora s izjavom, da u tom protuzakonitom saboru ne će sudjelovati ni kod rasprave ni kod glasovanja. Pa budući da je sabor u tom koraku nazirao položenje mandata i odredio nove izbore, tim je za ovaj saborski period utrnuo i Derenčinov mandat. Naravno da tim nije prestao politički rad Derenčinov; on je bio duša političkoga pokreta u županiji riječkoj; njegovo patriotično političko djelovanje živo se je osjećalo ne samo u gradu Rijeci, gdje je bilo sjedište njegove odvjetničke i bilježničke kancelarije, nego i u cijeloj županiji riječkoj. Kod saborskih izbora za saborski period g. 1872—1875. iza-

braše ga opet kršni Primorci svojim zastupnikom. U ovom saboru izlazi naš Marijan prvi put na parlamentarno poprište ne samo kao izvjestitelj najvažnijih odbora: pravosudnoga, za poslove unutarnje zemaljske uprave i adresnoga, nego i kao govornik, komu u parlamentarnoj povijesti Hrvatske jedva premea ima: vanredno nadaren i načitan, sjajan dijalektik, pun vatre i zanosa, a nigda, kad je trebalo, bez humora i sarkazma. Prvi put upustio se je u opsežniju debatu kao izvjestitelj verifikacionalnoga odbora, a prvi veći govor držao je 8. jula 1872. prigodom adresne rasprave. Pa kad je u saborskoj sjednici od 15. augusta 1872. prigodom pro-računske rasprave podvrgao kritici kazališnu upravu i istaknuo pravac, kojim bi moralo poći hrvatsko kazalište, i kad je u svom velikom govoru dne 4. septembra 1873. razložio potrebu revizije nagodbenoga zakona i ustao na obranu narodne stranke, prokrcio si je Derenčin put u prve redove hrvatskih parlamentaraca, koji s punim pravom bez razlike stranaka dođoše do uvjerenja, da je u njemu hrvatski sabor našao ne samo umna i sjajna govornika, nego i znanstveno naobražena radnika, koga čeka važan zadatak upravo u ono doba, kad se je hrvatski sabor spremao, da nakon dovršenih državopravnih razmirica bar za čas stupi na polje ozbiljna rada za sve grane javnoga života.

U to doba pada i najintenzivniji znanstveni rad Derenčinov ne samo kod sastavljanja pojedinih zakonskih osnova u pravosudnoj struci, nego i na polju jurističke literature. Prva prilika takovomu radu nadala se je Derenčinu, kad je g. 1874. hrvatska vlada predložila saboru dvije zakonske osnove: jednu o mjesnim sudovima, a drugu o bagatelnom postupku pred kotarskim sudovima. Derenčin kao izvjestitelj saborskoga pravosudnoga odbora proučivši pomnivo predložene osnove

nije se mogao s njima sprijateljiti, jer se je njima kani-
nilo mjesne sudove staviti na posve drugu podlogu, a
po njegovu nazoru imala bi biti zadaća zakonodavstva
nadovezati na postojeće uredbe, ispraviti im mane i
samo s neodoljivih razloga odstraniti institucije narodu
omiljele već stoga, što im u njegovoj prošlosti ima
traga! Radi toga sazvana je bila posebna banska kon-
ferencija, u kojoj se je raspravljalo o posebnom staja-
lištu, što ga je Derenčin o tima osnovama zauzimao;
on je iznova izradio obje zakonske osnove, te je sva-
kako njegova zasluga, da su oba zakona, onaj o mje-
snim sudovima i postupku pred njima, i onaj o postupku
bagatelnom, od hrvatskoga sabora prihvaćena onako,
kako ih je i kruna sankcionirala.

Kad je nakon smrti odjelnoga predstojnika dra. A.
Gostiše ispražnjeno mjesto odjelnoga predstojnika za
pravosuđe, opći je bio glas, da bi već s obzirom na
velike reforme, koje su se željno očekivale u svim
granama pravosuđa, za to mjesto najpodesniji bio naš
Marijan, koji je kao izvjestitelj zakonodavnoga odbora
ne samo kod navedenih zakonskih osnova, nego na-
pose još kod zakonske osnove o odgovornosti bana, o
sudačkoj vlasti, o karnosnoj odgovornosti sudaca, o kr.
stolu sedmorice i o ustrojstvu sudova prve molbe —
dokazao, da je uza svoju veliku jurističku naobrazbu
pun inicijative, energije i okretnosti. Ban Mažuranić
kako je bio pronicava duha, lako se je odlučio, da za
ovo važno mjesto predloži Derenčina. Previšnjim rje-
šenjem od 20. januara 1876. bude on doista imenovan
predstojnikom odjela za pravosuđe kod kr. hrv.-slav.-
dalmat. zemalj. vlade. Sedam godina ustrajao je De-
renčin na tom mjestu, pun oduševljenja za svoje novo
zvanje i pun ljubavi za narod, koji ga je na tom
mjestu radosno pozdravio. Za cijelo to vrijeme nasto-

jao je, da opravda velike nade, što ih je narod u njega stavljao. To mu je u punoj mjeri i uspjelo, jer je na polju pravosuđa razvio takovu djelatnost, kakovom bi se mogli podičiti i drugi veći narodi; on je i kod kodifikacije zakona, koji nijesu zasijekali u područje njegova odjela, nastojao vršiti što veći utjecaj ne samo u pravcu što boljega tekstiranja zakona, nego i u tom smjeru, da u okviru postojećih ustavnih zakona domovine uščuva njezinu samostalnost i nezavisnost; on je sve svoje sile uložio, da svojim znanstvenim radom otvori vrata hrvatskoj pravnoj literaturi, koja se je u to doba jedva počela pridizati.

O njegovoj opsežnoj zakonarskoj djelatnosti, koju je znao dovesti u sklad i s potrebama naroda i sa zahtjevima znanosti, najbolje svjedoče mnogobrojni zakoni, koji su stvoreni ponajviše njegovom inicijativom, a svagda njegovim sudjelovanjem; a to su ovi: 1. Zakon o sastavljanju grutovničkih uložaka; 2. zakon o upravi samostalnih zemaljskih kazniona; 3. zakon o sudbenosti trgovačko-mjenbenoj i postupku pred trgovačkomjenbenim sudovima; 4. zakon o mjesnim sudovima i postupku pred njima; 5. zakon o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti (o postupku bagatelnom ili maličnom) pred kr. kotarskim sudovima (gradsko-delegovanim kotarskim sudovima); 6. zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu; 7. zakon o preinaci nekih ustanova građanskoga parbenoga postupnika od 16. rujna 1852. tičućih se postupka kod ovršbene dražbe nepokretnih i pokretnih stvari radi novčane tražbine; 8. zakon o preinaci zak. čl. IX.: 1870. o ukinuću zakona postojećih proti lihvarstvu; 9. zakon o dužnosti željezničkih pothvatništva naknaditi štetu počinjenu na željeznicama događajima, s kojih čovjek izgubi život ili bude ranjen; 10. zakon, kojim se do-

punjuje zakon od 3. ožujka 1874. o zadrugama u pogledu razređivanja sa zadružnim dijelovima za vrijeme nerazdijeljene zadružne zajednice; 11. zakon o pokriću građevnih i nabavnih troškova potrebitih za zgrade služeće pravosudnoj upravi; 12. zakon o stegi ovrhe na plaće, mirovine i ine pristojbe osoba spadajućih k stalnoj c. i kr. vojsci, ratnoj mornarici i domobranstvu, njihovih udova i sirota; 13. zakon, kojim se preinačuju §§ 460. i 461. priv. građ. postupnika u pogledu ovrhe na aktivna i mirovinska beriva činovnika i službenika zajedničke ugar. hrv. vlade namještenih u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, njihovih udova i sirota; 14. zakon, kojim se kr. sudb. stolu u Bjelovaru dosuđuje realna i gruntov. sudbena nadležnost za one nekretnine ležeće u utjelovljenim ter u područje spomenutoga suda spadajućim dijelovima razvojačene Krajine, koje su razdijeljene među državnim erarom i imovnim općinama; 15. zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju ustanove §§ 6. i 61. zakona od 3. listopada 1876. o mjesnim sudovima i postupku pred njima; 16. zakon o zajmu, koji se ima sklopiti za pokriće troškova potrebitih za popravak potresom oštećenih zemaljskih zgrada, crkava itd.; 17. zakon o građenju novoga zemalj. kazališta u Zagrebu; 18. zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju ustanove § 24. zakona od 3. listopada 1876. o mjesnim sudovima i postupku pred njima i ustanova § 1. zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti; 19. zakon o stegama ovršnoga prava kod ovrha radi novčanih tražbina.

Ako i jesu neki od ovih zakona naišli na prigovore, opet ovi prigovori nijesu nimalo mogli umanjiti njihovu veliku važnost. Možda bi neki od tih zakona u mnogom pogledu bili ispalili posve drugačije, da nije bilo koje-

kakvih obzira, koji su donekle stezali slobodu Derenčinovu u njegovu radu, ali uza sve to nikada nije Derenčin zaboravio, da rad njegov na pravosudnom polju mora imati najčvršću podlogu u samoj znanosti. Toga se je načela Derenčin bezobziree držao; ono mu je davalo snage kod svih zapreka, s kojima se je često puta sukobio u provedbi svojih namisli; to je načelo on sam najtemeljitiije i najljepše formulirao, kad je u glavnoj skupštini hrvat. pravničkoga društva dne 4. februara 1885. odlučno izjavio: „Pravosuđe lišeno potpore znanosti lako se može izroditi u empirizam, koji ne da, da luč pravde i pravice gori plamenom, koji je kadar rasvijetliti tamu nepravde“. Ovo ga je načelo napose vodilo na području kaznenoga prava, na kojem si je stekao zasluga, koje su mu pribavile glas i u vanjskom svijetu; ove mu zasluge hrvatska pravna znanost nikada zaboraviti ne može.

Na tom polju nastojao je prije svega, da se promijeni postojeći sustav u ovršenju kazni; a da to provede, bilo je od potrebe ponajprije, da se uprava zemaljskih samostalnih kazniona izluči iz područja vladinoga odjela za unutarnje poslove i prenese onamo, kamo po naravi svojoj pripada, to jest u područje vladinoga odjela za pravosuđe. To je učinjeno, čim je Derenčin zasio na stolicu pravosudnoga predstojnika, zakonom od 16. rujna 1876. Sad je mogao pristupiti k namisli, da u Hrvatskoj provede ovršenje kazni slobode po progresivnom ili irskom sustavu, jer je došao do uvjerenja, da taj sustav najbolje odgovara zanimanju našega naroda, da je s obzirom na prilike u Hrvatskoj najbolji i najjeftiniji.

Da se taj sustav valjano provede već u prvom početku, pozvao je u Hrvatsku stručnjaka svjetskoga glasa dra. Emila Tauffera, koji je taj sustav do onda

praktično bio proveo u Ugarskoj, te je u obrani toga sustava u svjetskoj literaturi stekao znamenit glas. Tko zna, kakove su do onda vladale prilike u Hrvatskoj kod ovršenja kazni slobode, kako je lepglavaska kazni-ona do toga vremena bila ne popravilištem onih nesretnika, koji se ogriješiše o kazneni zakon, nego učilištem zločinaca, spremištem besposlica i leglom bolesnika, — moći će prosuditi, kakovo je zamašno djelo učinio naš Marijan ovom reformom.

Drugo njegovo znamenito djelo na polju kaznenoga pravosuđa jest njegova „Osnova novoga kaznenoga zakona o zločinstvih i prestupcih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju“. Ovu je osnovu Derenčin predao tadašnjemu banu Ivanu Mažuraniću s posebnom uredovnom predstavkom od 30. novembra 1879. U toj je predstavei doslovce ovim riječima označio pravac, kojim je udario u ovom svom važnom djelu, i način, kako da se ta osnova u raspravu uzme: „Nastojao sam, da svoju osnovu dovedem u sklad s opće priznanim novijim rezultatima znanosti, a u pitanjima, u kojima znanost nije još izrekla jedno-dušna suda, pomnjivo, nepristrano sam proučavao razna mnijenja ter prigrlio ono, koje mi se je činilo najispravnijim. Trudio sam se nadalje spojiti načelo stroge pravice sa zahtjevima humaniteta; nu u tom nastojanju čuvao se ekstrema i vazda ocijenio kulturno stanovite našega naroda, čudoredne njegove nazore, običaje, kreposti i mane. Upotrijebio sam savjesno ogromni zakonotvorni materijal drugih naroda ter crpao iz predradnja oko austrijskih, ugarskih, njemačkih, talijanskih i inih osnova kaznenih zakona, imajući vazda pred očima osobite opstojnosti naše domovine. Nisam konačno smetnuo s uma uzakonjeni državopravni položaj naših kraljevina prema kraljevini Ugarskoj i drugoj državi

monarhije. U svijesti slabih svojih sila morao sam željeti, da se osnova tiskom predade javnosti, i da se o njoj izjave kompetentni rodoljubi s onom pomnjom i nepristranosti, koju zahtijeva zakon, koji dublje nego li ikoji drugi zasijeca u državni, obiteljski i privatni život, koji djeluje na razvoj svih grana produkcije i prometa.“

Trideseta je upravo godina na domaku, što je Derenčinova osnova svijet ugledala; za cijelo to vrijeme ona je živom opomenom kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, kako bi već bilo krajnje doba novoj kodifikaciji toga prava. Nije moje na ovom mjestu ispitivati, hoće li i kad će to biti, no bilo kad bilo, Derenčinova osnova ako i jest danas već u mnogom zastarjela s pogledom na veliki napredak znanosti kaznenoga prava i kriminalne politike, ona će morati služiti podlogom za svaki kodifikatorni rad na tom polju, jer je plod dugotrajnoga studija osnovanoga na strogo znanstvenoj podlozi i na proučavanju kulturnih prilika onoga naroda, komu je ta osnova bila namijenjena. Da je u istinu tako, dokazuje ponajprije stručna kritika, koja se je tom osnovom bavila, a zatim to, da se i danas, kao što naročito ističe njegov životopisac u „Mjesečniku“ od g. 1908., sve komparativne kriminalističke studije kulturnih naroda na nju obaziru.

Derenčinovu osnovu podvrgoše kritici ne samo domaći stručnjaci, kao prof. kaz. prava dr. J. Čakančić, i na temelju njegova izvješća juridički fakultet našega sveučilišta, zatim dr. M. Makaneč, dr. I. Ružić i drugi, nego i znameniti učenjaci izvan domovine, kao prof. dr. E. Brussa, generalni prokurator dr. F. O. pl. Schwarze i prof. dr. E. Ullman.

Naravno da u svim tim ocjenama imade i prigovora Derenčinovoj osnovi, ali svi ti prigovori ne umanjuju ni

u čem njezine važnosti i velike vrijednosti. Nijedna od tih ocjena nije nijednim slovcem umanjila one hvale, koju je u svojoj kritici izrekao prof. dr. Janko Čakanić i juridički fakultet hrv. sveučilišta, kad je u svojoj predstavi na vladu doslovice izjavio: „Ovaj se je fakultet osobito uzradovao, kad mu je u ruke stigla osnova izrađena s velikom pomnjom i odgovarajuća s jedne strane stanju današnje kriminalne znanosti i novijemu razvitku kaznenoga zakonodavstva, s druge pak strane obaziruća se na potrebe, na stanje i položaj našega naroda . . . Fakultet ovaj rado izjavljuje, da u spomenutoj osnovi i njenom obrazloženju, u tom proizvodu dugotrajnoga, napornoga i savjesnoga studija, nazire znamenitu podlogu napretka našega kaznenoga zakonodavstva, kao i zametak i klicu razvoja literature hrvatske na polju kaznenoga prava. Istinitost temeljnih principa, shodnost razredbe materijala i opravdanost pretežne većine pojedinih ustanova osnove, osiguravaju joj odlično mjesto među novimi proizvodi kaznenoga zakonodavstva, domovini pak našoj pruža valjan temelj, na kom će se sagraditi toli nužna zgrada novoga kaznenoga zakonika“.

Sve ocjene o Derenčinovoj osnovi priopćuje Emil Tauffer, ravnatelj kaznionice u Lepoglavi, u posebnoj knjizi pod naslovom: „Gesammelte Wohlmeinungen über den kroatischen Strafgesetzentwurf. Wien 1882.“ O Taufferovoj knjizi izvijestio je veoma uvaženi talijanski mjesečnik „Rivista penale“ u svesku XVI. 1882., a urednik njegov L. Lucheni izjavljuje tim povodom o Derenčinovoj osnovi ovo: „Raspravama o osnovi hrvatskoj umnožila se je literatura, što u jednu ruku služi na čast samoj osnovi, koja se je pokazala vrijednom takovih razmatranja, a u drugu ruku pokazuje i to, da u Hrvatskoj kriminalna znanost sve više napreduje“

Da Derenčin osim ove osnove kaznenoga zakona nije ništa drugo napisao, njegovo bi ime zavrijedilo, da se zlatnim slovima ubilježi u analima hrvatske pravne literature, za koju se u ono doba, kad se je Derenčin pojavio na njezinu obzorju, nije za pravo još ni znalo; ali njegova zamjerna marljivost i ustrajnost, njegova ambicija, da pridigne hrvatsku pravnu knjigu baš u ono doba, kad je u Hrvatskoj stajao na čelu pravosuđa, ostavila nam je još i drugih spomenika, koji mu u hrvatskoj knjizi ostavljaju nezaboravnu uspomenu.

Već mjeseca februara god. 1877. ugleda svijetlo „Ovršni postupak razložen na temelju zakona i naredaba valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji“. U ovoj knjizi odlučio je isprvice napisati što kraći tumač zakonu od 27. prosinca 1876. o preinaci nekih ustanova građ. parbenoga postupnika; ali je došao do uvjerenja, dok je pisao ovaj tumač, da će bolje poslužiti praktičnim potrebama, ako u svom tumaču obuzme savkolik ovršni postupak. Od kolike je vrijednosti ovaj tumač, znadu najbolje prosuditi naši praktični pravnici i slušatelji universitetski.

Za malo vremena ugleda svijetlo druga Derenčinova knjiga: „Tumač zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnih poslovih manje vrijednosti“. I ovoj je knjizi poglavito bilo do praktične svrhe. Kako se prema izjavi pišćevoj prvi put na obzorju hrvatskoga zakonarstva pomaljaju načela, na kojima se osniva zakon o bagatelnom postupku, držao je pisac za nužno u posebnoj knjizi ova načela razjasniti i tim utrti put pravilnoj primjeni ovakoga zakona.

U isto doba, kad je Derenčin svršavao ove dvije knjige, odlučio je latiti se golemoga zadatka, da u posebnom djelu protumači i ustanove našega građanskoga

zakona, i da hrvatsku knjigu obdari prvim hrvatskim tumačem onoga zakona, koji je jednako vrijedio ne samo u negdanjoj građanskoj Hrvatskoj, nego i u razvojačenoj Krajini, u Dalmaciji i u Istri. Koliko je god njegovo nastojanje oko provedbe ovoga velikoga zadatka išlo za tim, da na temelju rezultata znanosti eksegetičkom metodom protumači ustanove ovoga zakonika, i da pri tom zadovolji i potrebe prakse, ipak se tajiti ne da, da ga je poglavito politička misao sklonila, da se lati toga golemoga posla, koji je bio dostatan, da potpuno zapremi sve umne sile i čovjeka takove duševne snage, kakav je bio naš Derenčin.

Da je politička ideja za našega Marijana bila poglavito odlučna, da se je odvažio na taj golemi rad, najboljim je svjedokom njegov tadanji politički drug i pobratim dr. Kosta Vojnović, kad u kritici Derenčinova „Tumača k općemu austrijskomu građanskomu zakoniku“, čim je prvi svezak ugledao svijetlo veli: „Čestitamo dru. Derenčinu, da je pod zajedničkim krovom svoga „Tumača“ okupio sve, što je hrvatsko, zbližio barem na znanstvenom polju raztrgana uda naše domovine i pružio priliku svemu pravničkomu svijetu hrvatskomu, da se upozna s onim različnim ustanovama, koje su ostavile nepromijenjen u bitnosti najzamašniji među državnim zakonima, pod zaštitom kojega se hrvatski narod osjeća jednim te istim“. Stojeći pod dojmom ove plemenite i patriotske ideje naš se je Marijan uza sav drugi golemi posao odlučio na ovaj rad, koji bi uza svoju marljivost i genijalnost bio može biti i kraju priveo, da je bio u sretnijim prilikama. Ovu težinu zadatka, što si ga je Derenčin ovim djelom zadao, zgodno ističe njegov kritičar Vojnović ovim riječima: „Teško je što nova navadati poslije više od 60 godina izrađivanja na polju

prakse i teorije okolo građan. zakonika. Ali to isto obilje pravi možda jednu od najvećih poteškoća. Koliko se pravnih mnijenja kroz toli dugo vrijeme kristalizovalo! Koliko ih ima, koja se pomaljaju na obzoru pravoznanstva uslijed novih potreba i odnošaja u svagdanjem životu, podloženom sveđernomu preobraženju! Koji pravnički opip, plod opsežna iskustva i znanja, tu se hoće poskupiti, što su toliki umovi najboljega proizveli na polju prakse i znanosti“.

Godine 1879. izašao je prvi svezak njegova „Tumača“, a pravnički svijet pozdravio je može se reći s ushitom početak ovoga djela. Ta bilo je prvo veliko znanstveno djelo na polju pravne hrvatske književnosti. U „Mjesečniku“ od g. 1879. ocijenio je pomnjivo i temeljito ovaj prvi svezak profesor građanskoga prava u hrvatskom sveučilištu dr. Kosta Vojnović. U svojoj ocjeni nije laskao Derenčinu, već je bez okolišanja istaknuo sve prigovore; ali kako je bio objektivan u svojoj kritici, zaključio je svoju ocjenu riječima: „Pisac je preduzeo zamašno djelo, kojim će zadovoljiti najvećoj potrebi pravničkoga svijeta i njegovu ugledu pred inozemstvom on će, bude li znao odoljeti posve naravnomu navaljivanju zaslužnoga njegova nakladnika, i bez hitnje nastavljaao započeti opus, opravdati slutnju, koju će svaki nepristrani štioć crpsti iz prvoga njegova svezka, da je on naime dorasao svojoj zadaći. A vas pravnički svijet, dapače zemlja imat će mu biti na tom zahvalna“.

Razmjerno dosta brzo jedan za drugim izlazili su pojedini svesci ovoga „Tumača“, tako da su do kraja godine 1883. svijetlo ugledale dvije knjige, jedna u opsegu od preko 40, a druga od preko 37 štampanih araka.

Djelo Derenčinovo primaklo se je sretno do § 529.

o. g. z. uza sve to, što je bio tako zabavljen, da se njegovi prijatelji ne moguše dosta nadiviti, otkud mu toliko snage i vremena, da može dospjeti na sve poslove. Ne samo da je kao predstojnik zdušno i pomnjivo vodio poslove svoga odjela, bavio se kao narodni zastupnik dnevnom politikom i saborskim radom, vodio brigu za hrv. kazalište, nego je uz to pisao u „Mjesečniku“ i bio predsjednikom pravničkoga društva. Tako je god. 1883. napisao u „Mjesečniku“ tri rasprave: „Sudovanje austrijskoga vrhovnoga sudišta u pitanjih hipotekarnoga prava“; „Odsteta za zlo nedužno pretrpljeno u kaznenom postupku“; i „Priziv u kaznenom postupku“; a pravničko društvo u glavnoj svojoj skupštini od 29. januara 1881. izabra ga svojim predsjednikom.

U ovo doba bio je Derenčin na vrhuncu svoga neumornoga rada na književnom pravnom polju. Političke prilike u zemlji dadoše međutim drugi pravac njegovoj radljivosti. Povodom sjedinjenja bivše vojne Krajine s materom zemljom došao je u opreku s banom grofom Ladislavom Pejačevićem, te je morao odstupiti. Previšnjim rješenjem od 9. aprila 1883. dozvolio je kralj, da dr. Marijan Derenčin na vlastitu molbu pođe u stanje mira. Pravnički krugovi živo su požalili njegov odstup; iste poluslužbene njemačke novine popratit će njegovo umirovljenje ovim značajnim riječima: „Iskreno žalimo, da je moralo doći do ovoga krajnjega i vrlo neugodnoga koraka. Žaliti se mora, što je ban ovim korakom lišen potpore neobično darovita i radljiva načelnika pravosuđa, što predstojnik pravosuđa, kakov je dr. Derenčin — veseo u radu, u duši svojoj kralju vjeran i lojalan, banu iskreno odan, svojoj domovini s cijelom dušom privržen, zagovarajući zakonito stanje s uvjerenjem i stručnom vještinom, od sebi podčinjenih

poštovan kao otac, ljubljen i podupiran kao prijatelj, — što takov muž dolazi u žalostan položaj, da ne može više sjajne svoje duševne sile posvećivati službi kralja i domovine“.

Jedva što je ostavio predstojničku stolicu, vraća se naš Marijan k starom svom zanimanju, — k odvjetništvu. Već 1. maja 1883. otvara odvjetničku kancelariju u Zagrebu, a pobratim njegov Kosta Vojnović završujući kritiku druge knjige njegova „Tumača“ građanskomu zakoniku pozdravlja ga ovim pozdravom: „Povratio se dično na staro svoje zvanje, gdje se vodi svagdanja borba za pravo; mi želimo, da dr. Derenčin, dišući sada slobodniji zrak, nastavi svoje lijepo djelo, da znanstvenim radom zasлади sebi i pravnomu općinstvu suhoparnost poslovnoga života“. Ali želja njegova prijatelja nije se ispunila. Ne samo da nije nastavio svoga „Tumača“, nego je svoj rad na polju znanstvene pravne literature posve obustavio. Briga za materijalnu egzistenciju mnogobrojne obitelji vezala ga je uz odvjetničke poslove, dok su ga u drugu ruku patriotični osjećaji, potpuna sloboda, do koje se je kao odvjetnik opet dovinuo, neumornost u radu, a poglavito njegov neobično živ temperamenat i njegova velika sprema za proučavanje pitanja političkih i državopravnih — posve bacili na područje javnoga života, a napose na polje publicističko. U jednom i drugom pravcu nije mu ni na ovom polju bilo u Hrvatskoj premca.

Njegova odvjetnička pisarna nije doduše bila stjecištem velikih građansko-pravnih parnica, ali je u kratko doba postala utočištem velikoga dijela onih, koji moradoše bilo s kojega razloga doći u dodir s kaznenim sudovima. Derenčin je s punim pravom bio na glasu kao prvi kriminalista u domovini, a njegov sjajni govornički dar, njegova živa riječ puna vatre, duha i oštroumlja,

njegovo duboko poznavanje ljudske naravi, njegova svestrana obrazovanost, njegova odlučnost i zamjerna spremnost u odgovorima i u pobijanju protivničkih tvrdnja, učiniše ga u Hrvatskoj prvim i najznamenitijim braniteljem u kaznenim poslovima. Njegovi obranbeni govori, da ih je govorio u sudnici bilo kojega velikoga naroda, pronijeli bi mu bili slavu širom cijeloga kulturnoga svijeta. Kao branitelj u kaznenim parnicama osnovao je u Hrvatskoj za pravo posebnu školu i bio mlađemu naraštaju učitelj u obrani okrivljenikâ.

Do toga mjesta nije se dovinuo ni jurističkim doskočicama ni navlačenjem pojedinih zakonskih ustanova, već temeljitim proučavanjem svakoga pojedinoga slučaja i tim, što su njegove obrane bile plod znanstvenoga studija, a njegovi obranbeni govori prave znanstvene rasprave, što ih je držao stručnjak, koji nije bio samo jurista, nego podjednako filozof, psiholog i sociolog.

Životopisac njegov u „Mjesečniku“, koji je i sam bio sudac, veli stoga s punim pravom o njemu, da je bio svećenik pravde i pravednosti, da se je za sudbinu svoga branjenika, o kojemu je bio uvjeren, da je nevin, zauzeo svim žarom svoje duše, svom oštrinom svoga uma, a najljepša da mu je bila nagrada i priznanje, kad je njegov branjenik bio riješen od optužbe. Šteta velika, što je veći dio tih govora, kojima je znao zanijeti i suce i slušače, ostao nepobilježen — jer je samo malen dio, većinom u izvatku, pripćen u novinama. Bio bi u istinu zahvalan trud, kad bi se našao tko od mlađih naših pravnika, koji bi sabrao, koliko se dade, bar važnije Derenčinove obranbene govore; takova zbirka bila bi od velike važnosti ne samo za razvoj znanosti kaznenoga prava u Hrvatskoj, nego i za pouku našem podmlatku, koji se posvećuje ovoj grani zanimanja.

Da je njegov odvjetnički rad zahtijevao mnogo truda i vremena, razumijeva se po sebi, a da nije u svemu odgovarao u velikom dijelu njegovoj naravi i ćudi. Znađu najbolje oni, koji su s njim drugovali. Da je bilo po njegovu, on bi bio zadržao same najzanimljivije kazneno-pravne branidbe, ali na žalost materijalne brige za njegovu veliku obitelj nukale su ga, da je od dana u dan kroz godine i godine morao boraviti u sudnici, da si za cijelo vrijeme, otkada je u Zagrebu otvorio odvjetničku pisarnu, pa sve do svoje smrti nije u godini dopustio ni nekoliko dana odmora, da odahne od velikog napora. Drugi narodi bili bi ovakovomu umu osigurali pristojnu egzistenciju bilo kojim načinom, i pustili mu na volju, da svoje sile posve posveti onomu radu, koji je najviše odgovarao njegovu talentu i patriotizmu. Da je naš Marijan bio drugi, da nije bio onakav, kakav je bio, možda bi tako bilo. Ali prilike u domovini, o kojima nije mjesto ovdje raspravljati, nisu mu toga dopustile. Što više, te su ga prilike maknule i s onoga mjesta, na koje je pripadao ne po svojoj politici, već po svojoj znanstvenoj spremi. Tako je Derenčin još u glavnoj skupštini pravničkoga društva od 29. januara 1881. izabran predsjednikom, a nakon odlaska urednika „Mjesečnika“ prof. dr. J. Haněla povjerio mu je odbor, da uz dr. B. Lorkovića bude urednikom toga časopisa. U svom govoru u glavnoj skupštini društva od 4. februara 1885., kad se je osvrnuo na minulo desetogodište društva, htio je otvoriti dalji pogled u budućnost rada ovoga po hrvatsku pravnu knjigu znamenitoga društva. U toj nakani spomenu, kako bi po njegovu mnijenju pravničko društvo zvano bilo, da potakne misao o jedinstvu civilnoga i kaznenoga zakonarstva na slavenskom jugu. Njemu da lebde pred očima sjajni rezultati, što ih je polučilo njemačko prav-

ničko društvo za jedinstvo njemačkoga zakonarstva u vrijeme, kad je Njemačka rastavljena bila u više faktično samostalnih država; pa zato da namjerava to pitanje potaknuti na predstojećem kongresu južnoslavenskih književnika, što ga je iste godine namjeravala u Zagrebu prirediti Jugoslavenska akademija. No do toga kongresa nije došlo, jer ga je oblast zabranila, a na nadležnom mjestu nisu se rado čule ove Derenčinove riječi. Kako se je pak u ono doba nastojalo, da se postupice i neopaženo iz vodstva kod svih društava, koliko se bude samo dalo, isključe elementi, koji ne bijahu po čudi vladajućemu sustavu, valjalo je i našem Marijanu ostaviti predsjedničku stolicu ovoga društva. Mora se priznati, da je to učinjeno u formi vrlo zgodnoj, ali mi, koji smo drugovali s Derenčinom, najbolje smo bili upućeni, zašto se je to dogodilo. U glavnoj skupštini od 12. februara 1887. pročitana je posve odlučna pismena izjava Derenčinova, da on ne bi mogao više obnašati časti ni predsjednika ni odbornika društva, pak zamoli, u koliko bi se može biti kod izbora na njega mislilo, da se od toga odustane. — Skupština je doista izabrala drugoga predsjednika, a njemu je izjavila toplu hvalu i priznanje.

Tko nepristrano prosudi sav ovaj Derenčinov rad, a napose tko ga isporedi s razvojem, u kojem se je u to doba nalazila hrvatska juristička literatura, morat će našem Marijanu na tom polju ne samo dosuditi prvo mjesto, nego mu i priznati, da je on po svojoj inteligenciji i spremi i po svojoj dotadanjoj radljivosti i okretnosti bio zvan kao nitko drugi, da oko sebe sabere sav pravni podmladak, a pravnu knjigu probudi iz mrtvila, iz kojega se još ni danas nije posve pridigla uza sve hvale vrijedno nastojanje onih, koji se kupe oko stručnoga pravničkoga lista „Mjesečnika“.

Prava bi sreća bila, da se je ispunila prvobitna želja Derenčinova, koja ga je u prvi čas nakon umirovljenja bila obuzela, da se posveti učiteljskoj stolici iz kaznenoga prava u juridičkom fakultetu u Zagrebu. No kojekakvi razlozi osujetiše tu njegovu prvobitnu nakanu. Ali uza sve to bila je želja njegovih prijatelja, da ga uzdrže u radu na polju pravne knjige; u toj nakanu i uvažujući njegove dotadanje zasluge na znanstvenom polju izabrala ga je Jugoslavenska akademija god. 1889. za svoga člana dopisnika u razredu filozofičko-juridičkom. Ljudi, koji nisu htjeli valjano ocijeniti rad Derenčinov na znanstvenom polju, nego su Akademiju gledali samo sa svoga političko-strančarskoga gledišta, u velike su joj zamjeravali ovo odlikovanje, kojim je ona bila dužna nagraditi dotadanji Derenčinov rad na znanstvenom polju. Premda Derenčin niti je tražio kakova odlikovanja niti za nj mario, ipak mu je bilo mило, što je Akademija ovim izborom priznala njegov dotadanji rad, te je prijateljima obećao, da će za Akademiju prije svega napisati znanstvenu raspravu o reformi izbornoga reda. Ali njegova živa ćud, njegova neobična radljivost, njegovi patriotični osjećaji i njegovo čeznuće, da vazda aktivno sudjeluje u političkom životu, ne dopustiše mu, da uza svoje odvjjetničke poslove radi intenzivno i mirno na znanstvenom polju. Kad je povodom mađarskih natpisa g. 1883. u zemlji nastala trzavica i od narodne stranke odijelio se jedan dio, da osnuje „nezavisnu narodnu stranku“, stupio je i on u njezine redove. U tim redovima stajao je prvi na poprištu političke borbe ne samo govorom i perom, nego i ostalim radom.

Morao bih prikazati u punom svijetlu razvitak našega javnoga političkoga života u razdoblju od preko dvadeset godina, tečajem kojega je Derenčin stajao u

središtu političkoga bojišta, kad bih htio ocijeniti ovaj odsjek njegova života i prikazati njegov u istinu ustrajan i neumoran rad. Pa ipak moram s razloga navedenih u uvodu ovoga spomen-spisa preko toga prijeći. O našem Marijanu može se reći, da se je istom sada našao u pravom svom elementu, te je ne sputan nikakovim obzirima mogao slijediti poticaje svoga uma i srca.

U ovom njegovu političkom djelovanju najvažnije mjesto zauzima njegova publicistička radnja. Njegovi politički, državno-pravni i ekonomski članci u „Obzoru“, gdje ih je tečajem ovih dvadeset godina napisao više stotina, pravo su remek-djelo novinarskoga rada; velik dio tih članaka mogao je biti na čast i najvećim svjetskim listovima, te je uz druge njegove sastavke, kao što su proglašili, osnove adresa, razni prijedlozi, zavrijedio, da ne padne u zaborav, već da sa sabere u jednu zbirku. Ta zbirka bila bi najljepša fotografija Derenčinove osobnosti, živ spomenik njegova bistroga uma i njegove inteligencije.

Iz ovoga razdoblja njegova radljivoga života moramo ipak istaći jedno njegovo djelo, koje se s punim pravom mora uvrstiti u okvir znanstvenoga Derenčina rada, a to je njegova „osnova zakona o saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i o izborima za sabor“. U sjednici hrvatskoga sabora od 16. januara 1899. predložio je s posebnim govorom Derenčin ovu svoju osnovu, koju je bio namijenio Akademiji i koja je plod dugotrajnoga njegova studija i proučavanja. O toj osnovi donijeli su politički dnevници u ono doba posebne ocjene, svaki naravno sa svoga stajališta. Znanstvene kritike o toj osnovi nije u javnosti dugo bilo. Istom u najnovije doba osvrnuo se je na tu osnovu bez obzira na političko gledište universitetski profesor državnoga prava dr. Ladislav Polić u svojoj raspravi

naštampanoj u „Mjesečniku“ od g. 1908. pod naslovom: „Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva“. U toj svojoj raspravi veli pisac: „Derenčinova je osnova zavrijedila, da se njome napose i izbliže zabavimo. To će nam biti tim lakše, što je Derenčin svoje prijedloge s klasičnom jasnoćom formulirao, a još iskrenije i potpunije ih obrazložio, kako na žalost rijetko biva u obrazloženjima naših zakonskih osnova . . . u nas nije nitko ni bolje ni ljepše izrekao načela, kojih bi se hrvatski zakonodavac trebao da drži ne samo gradeći izborni zakon, već i stvarajući bilo kakov zakon . . . Svaki svoj prijedlog motivirao je s tolikom naučnom spremom, da se njegovo obrazloženje može nazvati pravom riznicom političkoga znanja. Stilizacija je besprikorna, legislaturna tehnika upravo uzorna. Iz svake rečenice izbija snažan duh obrazovan najjistančanijom kulturom i izoštren najsolidnijom pravničkom erudicijom“. Ova će osnova uz osnovu kaznenoga zakona sačuvati Marijanu Derenčinu trajan spomenik ne samo u parlamentarnoj historiji hrvatskoga naroda, nego i u povijesti njegove znanstvene pravne literature.

U političkom svom radu bio je Derenčin neumoran i neutrudljiv; jedan dio toga rada opisao je umah poslije njegove smrti prijatelj mu u „Obzorovu“ podlisku pod naslovom „Dr. Marijan Derenčin. (Spomen slike)“. Tko bude pisao njegovu potpunu biografiju, morat će ocijeniti i prikazati taj njegov rad ne samo saborski, nego i izvansaborski. Taj je rad uza sve njegove neprekidne obiteljske brige i muke bio preobilan, a nije ni čudo. Počevši od g. 1861. pak sve do zadnjih izbora g. 1904. birao ga je narod svaki put za zastupnika izuzevši saborski period od g. 1892—1897., kad je stranka, uz koju je pristajao, zaključila, da ne će sudjelovati kod izborâ.

Donekle u uskoj svezi s Derenčinovim političkim radom stoji i njegovo djelovanje na polju umjetnosti i u nekim granama hrvatske lijepe knjige. Ako u tom pogledu napose i ne ističem humoristično-satirički list „Arkiv“ (1885—1886.), koji je osnovan Derenčinovim poticajem i u kojem je on dokazao, kakov je za pravo bio majstor u satiri, a da tim ni u kojem pravcu nije povrijedio ni osjećaja morala ni pravila pristojnosti — spomenuti ipak moram, kako je naš Marijan odavao osobitu sklonost i ljubav za kazalište i glazbu, i kako je pokazivao veliku brigu za razvoj hrvatskoga kazališta i hrvatske drame. Ne samo da je preveo nekoliko francuskih i talijanskih kazališnih komada, nego se je u svojoj dokolici dao i na pisanje komedija u nakani, da smijehu izvrgne neke poroke našega socijalnoga, a napose političkoga života. Ako ove njegove dramske radnje i nisu mogle naći svestranoga odobravanja baš zato, jer im je tendencija bila strogo politička, one su ipak pokazale, kako je naš Marijan bio osobit talenat i na tom polju, i kako se je i u toj struci mogao dovinuti u prve redove, da se je sa svom zbiljom bacio i na ovo polje naše lijepe knjige, i da sve ove radnje, kako sâm jednom zgodom reče, nisu bile više manje drugo nego „diletantski dramski odušci njegove duše“. Derenčin je u svemu napisao ovih šest komedija: „Tri braka“ u 5 čina, prvi put prikazana u hrv. narod. kazalištu 16. aprila 1891.; „Primadona“ i „Slijepčeva žena“, prvi put prikazane 23. marta 1893; „Ladanjska opozicija“ u 3 čina, prvi put prikazana 8. novembra 1896; „Zadruga Malović“ nalazi se još u rukopisu, jer je kazališna cenzura njezino prikazivanje zabranila. Još je napisao komediju „Ivan ili Jovan“, u kojoj prikazuje hrvatsko-srpski spor; ali se nije za života odvažio, da je preda pozornici, jer se je bojao,

kako sâm jednoć reče, da ga Hrvati i Srbi prvi put složni ne bi živa pojeli.

Osobito mu je bilo sreću priraslo hrvatsko narodno kazalište, za koje je ne samo toliko puta u saboru uzdigao svoj glas, nego i činom pripomogao do njegova razvitka. U historiji hrvatskoga narodnoga kazališta bit će ime Derenčinovo urezano zlatnim pismenima kraj svih prigovora, koji se protiv njega dižu. Uza sve to, što je bio predstojnikom pravosudne uprave u Hrvatskoj, preuzeo je 1. juna 1880. kao predsjednik kazališnoga odbora upravu hrvatskoga kazališta. Veliku pažnju posvetio je u tom svojstvu glazbi i inscenaciji kazališnih predstava; pa kako je bio uvjeren ne samo o uzgojnoj važnosti glazbe, nego i o njezinu internacionalnom karakteru, nije mario, hoće li se opere u hrvatskom kazalištu pjevati hrvatski ili talijanski. A budući da za taj posao nije mogao naći narodnih pjevača, posegnuo je za Talijanima. Istina je doduše, da je tim uz mnogo ukusa mogao u hrvatsko kazalište uvesti pokraj operete i klasičnu operu, ali je ta opera bila u hrvatskom narodnom kazalištu u istinu talijanska. Predbacuje mu se stoga, da je uspjeh njegova nastojanja s patriotskoga gledišta postao problematičan, da nije bilo opravdano u početku našega muzikalnoga razvoja povjeriti se baš samo umjetničkomu vodstvu Talijana, jer se je tim zaglibilo u jednostranost i klasična glazba drugih naroda zanemarivala, što je bilo na uštrb glazbenoga odgoja općinstva; a napokon da se je tim općinstvo u velike promijenilo, jer dok je nekoć za rodoljube bila upravo dužnost pohađati narodno glumište, sada je posjet postao zabavom, a od toga je znatno trpjela drama, jer se je novo operno općinstvo njom slabo zabavljalo.

Uza sve ove prigovore, kolikogod se oni držali opravdanima, ne potamnjuju velike zasluge Derenčinove za ovaj

naš umjetnički zavod, jer je u tom zavodu stvorio dva trajna spomenika, koji se s punim pravom moraju držati podlogom njegova daljega razvitka. Prije svega osnovana je njegovim nastojanjem i sudjelovanjem mirovinska zaklada za članove hrvatskoga kazališta, a zatim je njegovom inicijativom pokrenuta misao o gradnji nove kazališne zgrade. S velikim marom i velikim trudom izradio je osnovu za sabiranje dobrovoljnih prinosa za gradnju novoga kazališta, te je sklonio bana grofa Ladislava Pejačevića na dozvolu za skupljanje tih prinosa. Sam je izdao poziv na narod te je ovo sabiranje tako uredio, da je tim za gradnju osigurao znamenitu svotu od blizu K 250.000. O prvim prinosa i o cijelom tečaju svoga rada oko ove gradnje štampao je god. 1882. svoj izvještaj pod natpisom: „Gradnja novoga kazališta u Zagrebu“.

Kad je proveo ovaj prvi teški posao, nastojao je, da se zakonom osigura gradnja novoga kazališta; zato je izradio sam zakonsku osnovu, koju su njegovi prijatelji saboru predložili na prihvata. Hrvatski je sabor ovu osnovu prihvatio u sjednici od 7. jula 1881., a kralj ju je sankcionirao 31. oktobra kao „zakon o građenju novoga zemaljskoga kazališta u Zagrebu“. Budući da se je s provedbom toga zakona s raznih razloga otezalo, predložio je Derenčin u sjednici saborskoj od 26. juna 1884., da se imenuje odbor, koji će sakupljanjem dobrovoljnih prinosa za gradnju novoga kazališta kao i zgodnim prijedlozima podupirati vladu, da što prije provede navedeni zakon. Do rasprave toga prijedloga nije međutim došlo.

Kao što je imao srca i ljubavi za kazalište, isto se je tako sa svom snagom svoga uma osvrtao i na ostale kulturne institucije, o kojima je držao, da će unaprijediti razvoj domovine ne samo u duševnom, nego i u

gospodarskom pogledu. Za ovo posljednje napose svjedoči njegova osnova zakona predložena u saborskoj sjednici od 9. februara 1898., „o ograničenju ovršnoga prava na seljačka zemljišta“ i njegova briga, da se u Hrvatskoj što više razgrani sustav tako zvanih Raiffeisenovih zadruga i osnuje poljodjelska banka.

Čovjek u istinu ne zna, čemu bi se više divio, da li njegovoj ustrajnosti i radljivosti ili njegovoj genijalnosti, s kojom je svakoj svojoj akciji nastojao dati zgodnu formu, i u brizi za provedbu svojih misli zaboraviti na sve nezgode i teške udarce sudbine, koji su ga često puta znali snaći. Hoće li se ova pojava kod našega Marijana psihološki okrstiti ovim ili onim imenom, nije od tolike važnosti; svatko, tko ga je poznao, morat će mu priznati, da je bio čovjek plemenita i dobra srca, da je po svojim sposobnostima i po svojoj opsežnoj naobrazbi, po svom patriotizmu i po svojoj ustrajnosti u narodnoj borbi, po svojoj nesebičnosti i po svom značaju, kojim je znao uza svu mnogobrojnu obitelj odoljeti tolikim kušnjama, zavrijedio drugu sudbinu. Da je bio sin velikoga naroda, on bi ga bio uzvisio u prve redove svoje. Našega Marijana nije međutim radi toga ni jedan put glava zaboljela, on je svomu narodu uza sve materijalne brige ostao vjeran do zadnjega daha svoga života, do onoga dana, kad je Bogu dao svoju plemenitu dušu. Bilo je to 8. februara 1908. Pokopasmo ga bez sjaja, onako skromno i jednostavno, kako je skroman i jednostavan bio sav njegov život. Nadgrobno slovo držao mu je narodni zastupnik dr. Đuro Šurmin u ime svih, koji ga „s uspjehom među svoje ubrojiti mogu“, a tih je u hrvatskem narodu mnogo. „Govornica, sudnica, publicistika, politika, književnost i umjetnost“ imadu mu zahvaliti sjajnih djela, koja će čuvati njegovu uspomenu; samo naša Akademija nema

mu zahvaliti drugo, nego da je njegovo ime godine i godine mogla voditi u imeniku svojih živih članova. Ona će to ime i u napredak časno držati, ona će s ponosom spominjati svoga člana dopisnika dra. Marijana Derenčina kao dokaz, da je po svojoj dužnosti u svoje kolo primila umnika, koji je sav svoj život žrtvovao hrvatskomu narodu i pun zanosa svoje umne sile posvetio nauci i znanosti, kojoj služi i naša Akademija.

Slava Marijanu Derenčinu!
